

А. В. ЛАПКІН

СУДОВЕ ПРАВО УКРАЇНИ

Навчальний посібник у схемах

Видання друге, змінене та доповнене

Харків
«Право»
2017

Рецензенти:

М. М. Гультай, доктор юридичних наук, суддя Конституційного Суду України;
М. В. Руденко, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінально-правових дисциплін Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, старший радник юстиції, заслужений юрист України;
О. В. Щербанюк, доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри правосуддя Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича

Л24 **Лапкін А. В.**
Судове право України : навч. посіб. у схемах / А. В. Лапкін. – Вид. 2-ге, змін. та допов. – Харків : Право, 2017. – 150 с.

ISBN 978-966-937-169-0

Пропонований посібник є однією із перших в Україні робіт, в якій цілісно і системно викладено концепцію судового права України. Розглядаються питання предмета і системи судового права, його джерел, принципів судової влади, статусу суддів, організації судової системи та органів, що забезпечують функціонування судової влади, а також основні положення судових процедур з урахуванням Конституційної реформи щодо правосуддя та законодавства про судострій і статус суддів станом на 15 березня 2017 р.

Навчальний посібник структурно і за змістом відповідає програмі навчальної дисципліни «Судове право», яка викладається у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого. Представлений матеріал дає можливість акцентувати увагу на основних положеннях судового права в Україні і являє зручну форму опанування знаннями у цій площині.

Для студентів та викладачів вищих юридичних навчальних закладів і факультетів, практичних працівників судових та правоохоронних органів України.

УДК 342.56
ББК 67.9(4УКР)7

*Присвячується світлій пам'яті
професора Івана Єгоровича Марочкіна –
фундатора судового права України*

Передмова

В умовах чергового етапу судово-правової реформи в Україні, пов'язаного із внесенням змін до Конституції України щодо правосуддя та оновленням законодавства про судоустрій і статус суддів, ідея судового права набуває особливого значення, оскільки саме вона здатна закласти надійну концептуальну основу під суперечливі й непослідовні кроки законодавця щодо реформування судоустрою і судочинства в нашій державі, а також забезпечити повноцінну реалізацію в Україні головного завдання судової влади – захисту прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави.

Історія свідчить, що ідея судового права виникає саме в часи масштабного реформування та утвердження незалежної судової влади, як це було у зв'язку із проведенням Судової реформи 1864 р. У радянський період, зважаючи на заперечення незалежності судової влади, ця ідея втрачає своє значення, хоча остаточно і не відкидається юридичною наукою. І нарешті, в незалежній Україні, яка сприйняла міжнародні стандарти організації і функціонування судової влади, склалися всі необхідні умови для остаточного концептуального і нормативного оформлення судового права як самостійної галузі права, яка б комплексно об'єднала правове регулювання питань судоустрою і статусу суддів, а також здійснення різних видів судочинства в Україні.

Очевидно, що основу для такого оформлення має створити юридична наука. Проблемами судового права цікавляться все більше провідних українських учених та практиків. Щодо цього слід відзначити внесок у розбудову концепції судового права багаторічного завідувача кафедри організації судових та правоохоронних органів Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, професора, члена-кореспондента Національної академії правових наук України І. Є. Марочкіна та очолюваної ним наукової школи, яка складається з 3 докторів та багатьох кандидатів юридичних наук – учнів і послідовників Івана Єгоровича. Ними послідовно досліджуються актуальні проблеми принципів судової влади, статусу суддів, судової системи. У результаті зусиль кафедри і за підтримки ректорату з 2010 р. в Університеті викладається навчальна дисципліна «Судове право», розроблені її програма та методичне підґрунтя. Однак, незважаючи на всі ці сприятливі передумови, до цього часу не було створено єдиної праці, в якій би цілісно і послідовно викладалася концепція судового права як галузі права, науки і навчальної дис-

ципліни. Частково цьому завадила нестабільність національного законодавства в галузі судоустрою і статусу суддів, частково – інші фактори, але найбільше – передчасна смерть Івана Єгоровича Марочкіна, у результаті якої сформована ним школа судового права залишилася без свого очільника і натхненника.

Проте робота в напрямі розбудови науки судового права не припинилася, про що свідчать проведення на базі кафедри організації судових та правоохоронних органів щорічних конференцій «Актуальні проблеми судового права», присвячених пам'яті І. Є. Марочкіна, а також видання колективної монографії «Судова влада», яка узагальнила основні наукові доробки його учнів. Пропонований навчальний посібник базується на цих та інших напрацюваннях та продовжує їх.

За допомогою цієї роботи автор намагається, хай навіть на рівні навчального посібника, заповнити наявну теоретичну прогалину і створити певну проміжну основу для подальшої розбудови теоретичних і навчально-методичних підвалин концепції судового права України, у якого, як він переконаний, існує велике майбутнє.

Перелік умовних скорочень

АРК	– Автономна Республіка Крим
ВАС	– Вищий антикорупційний суд
ВККС	– Вища кваліфікаційна комісія суддів України
ВНЗ	– вищий навчальний заклад
ВРП	– Вища рада правосуддя
ВРУ	– Верховна Рада України
ВРЮ	– Вища рада юстиції
ВС (ВСУ)	– Верховний Суд (Верховний Суд України (до 2016 р.))
ВСІВ	– Вищий суд з питань інтелектуальної власності
ВСС	– вищий спеціалізований суд
ГП	– Генеральний прокурор
ГПК	– Господарський процесуальний кодекс України
ГУ	– головне управління
ДВС	– Державна виконавча служба України
ДКВС	– Державна кримінально-виконавча служба України
ДСА	– Державна судова адміністрація України
ЗСУ	– з'їзд суддів України
ЗУ	– Закон України
ЄДРСР	– Єдиний державний реєстр судових рішень
ЄС	– Європейський Союз
ЄСІАС	– Єдина судова інформаційна (автоматизована) система
ЄСПЛ	– Європейський суд з прав людини
КАС	– Кодекс адміністративного судочинства України
КВК	– Кримінально-виконавчий кодекс України
КК	– Кримінальний кодекс України
КМУ	– Кабінет Міністрів України
КПК	– Кримінальний процесуальний кодекс України
КСУ	– Конституційний Суд України
КУпАП	– Кодекс України про адміністративні правопорушення
м. з. п.	– мінімальна заробітна плата
НАБУ	– Національне антикорупційне бюро України
н. м. д. г.	– неоподатковуваний мінімум доходів громадян
НШСУ	– Національна школа суддів України
ПАРЄ	– Парламентська асамблея Ради Європи
РЄ	– Рада Європи
РСУ	– Рада суддів України
ССО	– Служба судової охорони
ТУ	– територіальне управління
ЦК	– Цивільний кодекс України
ЦПК	– Цивільний процесуальний кодекс України

Тема 1. Судове право: предмет, метод, принципи

Схема 1. Генеза концепції судового права

Концепція судового права – це сукупність теоретичних поглядів, знань і уявлень про судове право як самостійну галузь права та його основні інститути. В основі її генези лежить історичний розвиток концепції *незалежної судової влади*

Зародження ідеї поділу влади та концепції незалежної судової влади в працях античних мислителів (Арістотель, Полібій)

Обґрунтування концепції поділу влади та ідеї незалежної судової влади в працях англійських та французьких просвітителів (Дж. Локк, Ш.-Л. Монтеск'є)

Закріплення ідеї поділу влади у конституціях країн світу (на теренах України це відбувалося у «Конституції Пилипа Орлика» 1710 р., Конституції УНР 1918 р., Конституції України 1996 р.)

Дореволюційний період

Передумови: проведення Судової реформи 1864 р., значні сподівання, які суспільство поклало на суд, підвищення інтересу до проблем організації і діяльності судової влади в юридичних колах

Тогочасні науковці (В. Я. Фойницький, Й. В. Михайловський, М. М. Полянський, М. М. Розін, В. А. Рязановський) звертають увагу на спільні риси цивільного та кримінального судочинства, що виявляються у принципах судоустрою, незалежності суду, рівності сторін, позовній природі, процедурі доказування тощо. Обґрунтовується необхідність відокремлення процесуального права від матеріального (раніше вони не розділялися) і пропонується вважати його «судовим правом», яке б об'єднувало кримінальний, цивільний і адміністративний процеси, а також поширювалося б на організацію суду

Радянська доба

Передумови: проблеми судового права обговорювалися на науковому рівні. Проте судове право не отримало широкого визнання й нормативного оформлення через заперечення в СРСР незалежності й самостійності судової влади

Наявність самостійної галузі судового права обґрунтували такі учені, як А. А. Мельников, М. М. Полянський, М. С. Строгович, В. М. Савицький, А. Л. Ривлін (представник харківської юридичної школи), М. Я. Шифман та ін. Вони звертали увагу на спільні риси між цивільним і кримінальними процесами, наголошували на необхідності ліквідації невинуватих відмінностей між ними, а також неможливості розгляду процедур судочинства у відриві від питань судоустрою. До предмета судового права включали судоустрої, цивільний та кримінальний процеси, функціонування суміжних із судом органів досудового слідства, прокуратури й адвокатури, а також криміналістику

Незалежна Україна

Передумови: проведення в Україні судово-правової реформи згідно з демократичними стандартами. Визнання судової влади як незалежної, гарантування права на судовий захист і закріплення цих норм у Конституції України. Прийняття нового процесуального законодавства і законодавства про судоустрої і статус суддів

На початковому етапі судово-правової реформи ідея судового права є практично забутою. Згодом вона відроджується і розвивається у працях В. Ф. Бойка, В. Д. Бринцева, В. В. Городовенка, І. Є. Марочкіна, Л. М. Москвич, І. В. Назарова, С. В. Прилуцького, А. О. Селіванова, В. В. Сердюка, Н. В. Сибільової та ін. Більшість з цих науковців є представниками наукової школи судового права, яку започаткував на кафедрі організації судових та правоохоронних органів Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого проф. І. Є. Марочкін. На сьогодні у навчальний процес впроваджена дисципліна «Судове право». Здійснюється наукове дослідження окремих інститутів судового права. Триває процес встановлення предмета і методу судового права як галузі права, що в перспективі дасть змогу визначити самостійне місце судового права в системі вітчизняного публічного права

Схема 2. Предмет і метод судового права

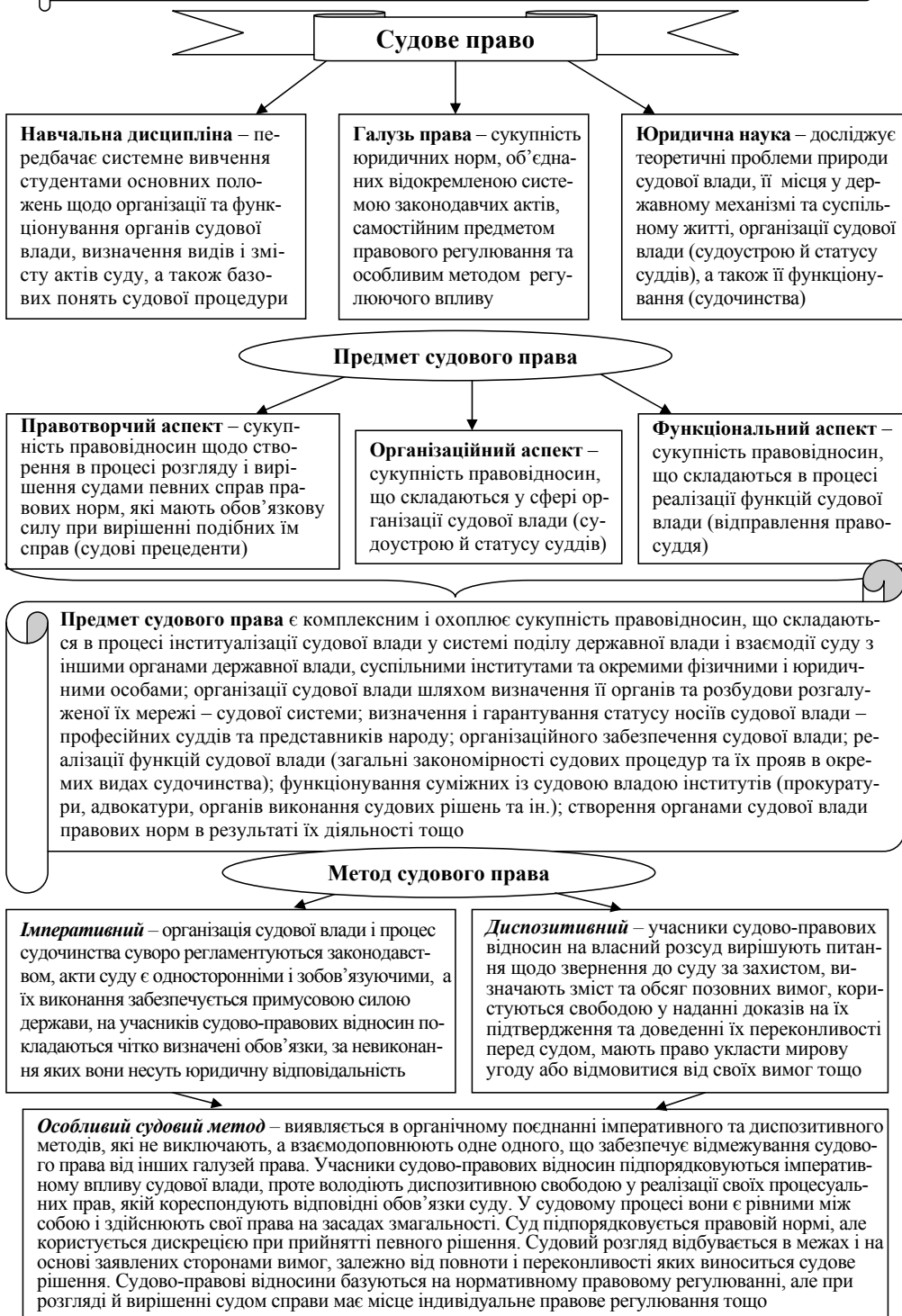

Схема 3. Поняття, характерні ознаки і види судово-правових відносин

Судово-правові відносини – це врегульовані нормами судового права суспільні відносини, які складаються у сфері організації і здійснення судової влади, одна сторона яких виступає носієм прав і вимагає від іншої сторони виконання покладених на неї юридичних обов'язків – вчинення певних дій або утримання від них, а інша сторона (носії обов'язків) повинна виконати ці вимоги під загрозою застосування державного примусу та юридичної відповідальності за їх невиконання

Суб'єкти – учасники врегульованих нормами судового права суспільних відносин, які виступають носіями юридичних прав і обов'язків

Судова влада в особі її органів (судів) та носіїв (суддів)

Суспільство в особі фізичних та юридичних осіб, які виступають учасниками судочинства, представляють народ при здійсненні правосуддя або підпорядковуються дії актів суду

Держава в особі органів, які забезпечують функціонування судової влади, виконання її рішень або виступають учасниками судочинства

Об'єкти – все те, задля чого виникають права і обов'язки учасників судово-правових відносин: очікуваний результат реалізації функцій судової влади; матеріальні або нематеріальні блага, пов'язані із забезпеченням судовою владою права особи на судовий захист тощо

Зміст – сукупність прав і обов'язків учасників судово-правових відносин, що реалізуються за участі органів судової влади при виконанні покладених на неї функцій задля здійснення судового захисту права від будь-яких порушень

Характерні ознаки

Виникають, змінюються і припиняються на основі норм судового права, являючи собою предмет його нормативного регулювання

Передбачають судову владу як обов'язкового учасника

Складаються у сфері організації судової влади або реалізації її функцій

Мають публічний характер

Допускають застосування як матеріального, так і процесуального законодавства

Спираються на силу державного примусу

Види

Інституційні – судово-правові відносини, що складаються у зв'язку із утворенням судової влади як незалежної гілки державної влади, паритетної із законодавчою та виконавчою, визначенням її місця у державному механізмі і взаємодії судової влади з іншими державними органами та суспільними інститутами

Організаційні – складаються у зв'язку із побудовою судової системи (створенням або ліквідацією судів), кадровим забезпеченням судової влади (призначенням, звільненням, притягненням до відповідальності суддів), організацією роботи судів тощо

Функціональні – судово-правові відносини, що складаються у зв'язку із реалізацією функцій судової влади у певній визначеній процесуальним законодавством формі судочинства

Управлінські – судово-правові відносини, що складаються у зв'язку із здійсненням судовою владою владно-керівного впливу на суспільні відносини за наслідками вирішення конкретних справ та в результаті судової правотворчості

Схема 4. Принципи судового права

Принципи судового права – це норми найбільш загального керівного характеру, вихідні керівні засади, що виражають сутність судового права, визначають його загальну спрямованість і найбільш істотні ознаки, виступають фундаментом для побудови системи судового права, лежать в його основі і узагальнено відображають те спільне, що виявляється у законодавстві про судоустрій та статус суддів і процесуальних галузях законодавства

є різновидом **принципів права** і мають їх характерні сутнісні риси: найвищу імперативність, загальність, універсальність, незмінність і стабільність

відповідають системі та ознакам **принципів судової влади** (див. Тему 5): характеризують природу судової влади, визначають нормативний зміст її основних інститутів і спрямовані на досягнення завдань, що стоять перед нею

Значення

спрямовують розвиток і функціонування всієї системи судового права (нові норми приймаються на їх основі)

сприяють заповненню прогалин та подоланню колізій у судовому праві (неврегульовану або суперечливу ситуацію можна вирішити, виходячи із змісту принципів судового права)

виступають найважливішим критерієм правомірності дій та рішень суб'єктів судового права

безпосередньо регулюють найважливіші судово-правові відносини, гарантуючи права їх учасників і якнайповнішу реалізацію завдань судової влади

забезпечують підвищення рівня правосвідомості, а також довіри до судової влади в суспільстві

сприяють гармонізації національного судового права із міжнародними стандартами належного суду

Система

За джерелом закріплення

Міжнародні стандарти – закріплені у міжнародно-правових актах уніфіковані правила організації і діяльності судової влади, що відображають кращий узагальнений досвід окремих держав. Стоять над національним законодавством, визначають перспективи його розвитку: *принципи верховенства права, гуманізму, справедливості, незалежності, рівності* та ін.

Конституційні засади – передбачені в Основному Законі принципи судового права, що мають найбільш важливий і загальний характер і деталізуються у чинному законодавстві: *паритетності, законності, рівності перед законом і судом, забезпечення доведеності права на захист, гласності, забезпечення оскарження рішення суду, обов'язковості рішень суду*

Принципи, закріплені у судоустрійно-законодавстві (ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»)

Принципи, закріплені у процесуальному законодавстві (КПК, ГПК, ЦПК, КАС)

За значенням

Основоположні (цивілізаційні) – відображають досягнутий рівень розвитку людства і виступають універсальними та всезагальними вимогами до становлення національної системи судового права: *принципи гуманізму, верховенства права, демократизму, справедливості, свободи, рівності та ін.* Закріплені у міжнародно-правових актах як міжнародні стандарти

Інституціональні – відображають місце судової влади у системі поділу влади, державному механізмі і суспільному житті. Виявляються як у організаційних, так і функціональних принципах судового права. Закріплені у міжнародних документах та на конституційному рівні: *доступність судової влади, паритетність, незалежність, транспарентність* та ін.

Організаційні – стосуються структурної побудови судової влади (судової системи) та статусу суддів як її носіїв. Закріплені у Конституції та ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»: *незалежність суддів, незмінюваність суддів, територіальність, спеціалізація, інстанційність, єдність судової системи та статусу суддів* та ін.

Функціональні – встановлюють найбільш загальні керівні правила здійснення судових процедур під час реалізації функцій судової влади. Закріплені у Конституції України та процесуальному законодавстві. Набувають специфіки відносно кожного виду судочинства: *державна мова судочинства, змагальність, участь народу у здійсненні судової влади, диспозитивність* тощо

Схема 5. Система навчальної дисципліни «Судове право» та її співвідношення з іншими юридичними дисциплінами

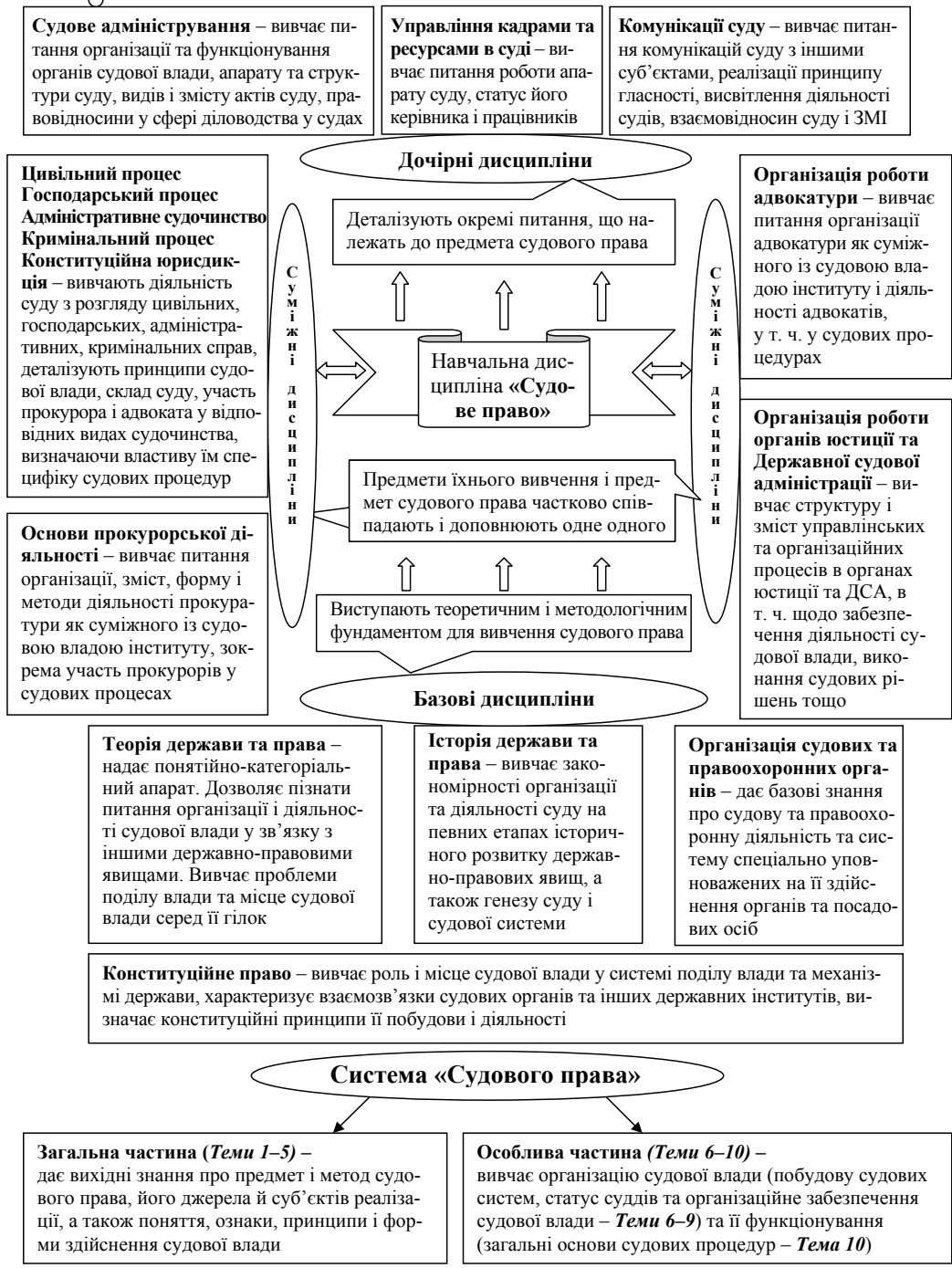

Схема 6. Взаємозв'язок судового права з іншими галузями права

Є комплексною галуззю права, яка системно інтегрує положення конституційного, міжнародного, адміністративного, а також процесуальних галузей права стосовно організації і функціонування судової влади та суміжних інститутів. Зі свого боку, деталізуючи положення інших галузей права, доповнює і збагачує їх власним змістом. Характер і ступінь цих взаємозв'язків залежить від правильного визначення предмета судового права

Судове право

В широкому значенні – судове право є «надгалуззю» права, предмет якої охоплює всі без винятку аспекти організації та діяльності судової влади, функціонування суміжних з нею інститутів: прокуратури, адвокатури, органів виконання судових рішень та органів, що здійснюють забезпечення судової влади. Поширюється на всі прояви реалізації судової влади та пов'язані із цим суспільні відносини

Поглинає предмети процесуальних галузей права: **кримінального процесу, цивільного процесу, адміністративного й господарського процесів**, які в межах такого підходу розглядаються як окремі прояви реалізації форм судової влади (види судочинства), що не мають самостійного значення і підпорядковані загальним закономірностям судових процедур

Інтегрує у себе положення **конституційного, адміністративного права** в аспекті регламентації питань організації та діяльності судової влади, а також **міжнародного права** – щодо діяльності міжнародних судових установ

Матеріальні галузі права – **кримінальне, цивільне** та ін. розглядаються як продукт судової правотворчості (за умов визнання судових рішень джерелом права)

У вузькому значенні – предмет судового права відокремлюється від предметів інших галузей права, які регулюють питання організації і діяльності суду. Судове право регламентує не охоплені ними аспекти судової влади, передусім щодо її загальних засад і організації

Предмет судового права й процесуальних галузей права (**кримінального, цивільного, адміністративного й господарського процесів**) розмежовується таким чином, що судове право регулює: 1) організацію судової влади, тоді як процеси – її функціонування; 2) принципи судової влади, які деталізуються процесуальними галузями права; 3) загальні основи і закономірності судових процедур, які кожна з процесуальних галузей права наповнює власним змістом, що відображає її специфіку і предметну сферу. Регламентуючи те спільне, що об'єднує процесуальні галузі, судове право інтегрує їх у комплексну систему правовідносин щодо реалізації правосуддя. Отже, предмет судового права ширший за обсягом, але предмети процесуальних галузей є глибшими за своїм змістом

Конституційне право закладає основи судового права через: 1) регламентацію конституційним правом системи поділу влади та визначення у ньому місця судової влади; 2) визначення ролі суду у державному механізмі і механізмі захисту конституційних прав і свобод громадян; 3) регулювання конституційних основ організації і діяльності судової влади та суміжних інститутів. Судове право деталізує ці положення конституційного права, доповнює його врегулюванням організації і діяльності судів загальної юрисдикції та КСУ та ін.

Адміністративне право регламентує питання адміністративної юстиції й адміністративного судочинства, державного управління у сфері юстиції, здійснення судового контролю у державному управлінні тощо. Судове право розглядає органи державного управління як суб'єктів судового права, регулює організацію судової системи, в т. ч. адміністративних судів, а також організаційне забезпечення судової влади

Міжнародне право регламентує такі джерела судового права, як міжнародно-правові акти та акти міжнародних судових установ. Судове право забезпечує гармонізацію національного законодавства України із міжнародними стандартами незалежного і справедливого суду

Тема 2. Джерела судового права

Схема 7. Поняття і класифікація джерел судового права

Це сукупність визнаних державою офіційно-документальних способів зовнішнього виразу та закріплення правових норм, які розкривають природу і значення судової влади, визначають засади організації та діяльності органів судової влади, встановлюють статус її носіїв, регламентують процесуальну форму і порядок реалізації функцій судової влади, регулюють інші судово-правові відносини

Джерела судового права

Нормативно-правові акти (офіційні документи, прийняті компетентними суб'єктами правоутворення у визначених законом порядку і формі) – є основним джерелом судового права в Україні

Нормативно-правові договори (двосторонні або багатосторонні угоди) – закріплюють деякі норми судового права на міжнародному рівні (визнання рішень ЄСПЛ тощо)

Правові прецеденти (принципи, покладені в основу рішення суду з конкретної справи, що в майбутньому стають загальнообов'язковими правилами при розгляді аналогічних справ) – формально не визнаються, але фактично вже є джерелом судового права України

Правові звичаї (правила поведінки, які склалися внаслідок фактичного одностороннього застосування протягом тривалого часу) – не набули значного поширення у судовому праві (наприклад, атрибути судової влади)

Норми судового права

Залежно від походження:

- норми законодавства (втілені в актах ВРУ, КМУ, Президента України та ін.);
- норми, розроблені в результаті судової правотворчості (втілені у рішеннях КСУ, ЄСПЛ, правових позиціях ВС та ін.)

За характером:

- організаційні (регулюють судоустрій і статус суддів);
- функціональні (регулюють питання діяльності органів судової влади)

Залежно від ролі у врегулюванні питань судової влади:

- основні (регулюють головні питання організації та діяльності судової влади);
- допоміжні (регулюють окремі аспекти судової влади або суміжні правовідносини: статус ВПІ, прокуратури, адвокатури тощо)

Залежно від предметної спрямованості норм:

- ті, що визначають місце судової влади серед органів державної влади;
- ті, що закріплюють систему і структуру органів судової влади;
- ті, що розкривають питання реалізації функцій судової влади

За юридичною природою:

- норми матеріального права (визначають правове положення судової влади, а також її організаційні аспекти);
- норми процесуального права (регулюють процедури та форми реалізації функцій судової влади)

За рівнем правової регламентації:

- міжнародно-правовий рівень (міжнародно-правові стандарти належного суду);
- рівень національного законодавства України

За юридичною силою акта, де містяться норми:

- конституційні;
- рівня міжнародно-правових договорів;
- рівня законів;
- рівня підзаконних актів;
- рівня відомчих нормативно-правових актів

- ті, що встановлюють принципи судової влади;
- ті, що регламентують правовий статус суддів;
- ті, що регулюють організацію роботи і управління в судах;

Схема 8. Конституційні основи судового права

Конституція України становить найвищий рівень регулювання судово-правових відносин в Україні. Від повноти та чіткості врегулювання питань судової влади в Основному Законі залежить розвиток судового права в нашій державі

Конституція України

Соціальне призначення судової влади визначають положення ст. 3, відповідно до якої «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю», а також ст. 55, згідно з якою «права і свободи людини і громадянина захищаються судом». Правозахисну спрямованість судової влади та її роль у захисті основоположних прав і свобод людини визначають й інші норми розд. II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина»: статті 29 (право на свободу і особисту недоторканність), 30 (недоторканність житла), 31 (таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції), 32 (невтручання в особисте і сімейне життя), 59 (право на професійну правничу допомогу), 61 (заборона двічі притягувати до відповідальності), 62 (презумпція невинуватості), 63 (право обвинуваченого на захист) та ін.

Місце судової влади в державному механізмі визначає ст. 6, відповідно до якої «державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України». Ці норми визначають незалежне, самостійне і паритетне з іншими гілками влади становище судової влади в Україні

Розділ VIII «Правосуддя»: передбачає здійснення правосуддя в Україні виключно судами, поширення юрисдикції судів на всі правовідносини, що виникають у державі, здійснення судочинства судами загальної юрисдикції та КСУ (ст. 124), засади побудови судової системи (ст. 125), деякі питання статусу суддів (статті 126–128), основні засади судочинства (ст. 129), питання ухвалення та виконання судових рішень (ст. 129¹), забезпечення функціонування судів (ст. 130) та дію органів суддівського самоврядування (ст. 130¹), статус ВРП (ст. 131), прокуратури (ст. 131¹) та адвокатури (ст. 131²)

Розділ XII «Конституційний Суд України»: встановлює статус і повноваження КСУ (ст. 147), склад КСУ (ст. 148), статус суддів КСУ (ст. 149), повноваження КСУ (статті 150–151), правові наслідки їх застосування (ст. 152), відсилає з інших питань до закону (ст. 153)

Окремі норми щодо судової влади закріплені в інших частинах Конституції: п. 26 ч. 1 ст. 85 (повноваження ВРУ призначити третину складу КСУ); п. 14 ч. 1 ст. 92 (виключно законами визначаються судоустрій, судочинство, статус суддів); пп. 22, 23 ч. 1 ст. 106 (повноваження Президента призначити третину складу КСУ) та ін.

Основні новації Конституційної реформи щодо правосуддя від 2016 р.:

- статті щодо прокуратури й адвокатури включено до розділу VIII «Правосуддя»;
- ланки судової системи визначаються не Конституцією, а законом (крім ВС);
- передбачено утворення і ліквідацію судів на підставі та у порядку, визначених законом;
- підвищуються вимоги до кандидатів на посаду судді щодо віку та стажу роботи;
- судді призначаються Президентом за поданням Вищої ради правосуддя безстроково;
- розмежовано підстави звільнення з посади судді та припинення повноважень судді;
- передбачено здійснення судового контролю за виконанням рішень судів;
- Вищу раду юстиції реорганізовано у Вищу раду правосуддя;
- визначено підстави для припинення повноважень суддів КСУ;
- встановлено інститут конституційної скарги, з якою до КСУ зможуть звертатися особи;
- передбачено оцінювання всіх суддів, які були обрані або призначені в порядку, що діяв раніше, за наслідками якого буде встановлено їх відповідність займаним посадам, та ін.

Схема 9. Міжнародно-правові договори як джерело судового права

Відповідно до ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

За юридичною силою міжнародні договори України стоять нижче Конституції України, але вище законів.

До джерел судового права відносяться міжнародні договори, норми яких безпосередньо регламентують діяльність суду, визначають його роль і місце у міжнародних відносинах або стосуються сфери правовідносин, які виступають предметом міжнародного співробітництва з питань правосуддя у цивільних, кримінальних та інших справах

Міжнародно-правові договори

Багатосторонні договори, які укладаються на міжнародному, європейському або регіональному рівнях кількома державами. До них належать:

- *Міжнародний Пакт про громадянські та політичні права 1966 р.;*
- *Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод 1950 р.;*
- *Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах 1959 р.;*
- *Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження або покарання 1984 р.;*
- *Європейська конвенція про нагляд за умовно засудженими або умовно звільненими правопорушниками 1964 р.;*
- *Конвенція про передачу осіб, які страждають психічними розладами, для проведення примусового лікування 1997 р.;*
- *Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах 2002 р.;*
- *Європейська конвенція про передачу провадження у кримінальних справах 1972 р.;*
- *Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму 1999 р.;*
- *Європейська конвенція про видачу правопорушників 1957 р.;*
- *Конвенція про передачу засуджених осіб 1983 р.;*
- *Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом 1990 р. та ін.*

Двосторонні договори, які укладаються між Україною та окремими зарубіжними державами з питань взаємної правової допомоги у кримінальних, цивільних та інших справах. Вирішують питання обміну доказами та іншою інформацією, що має значення при судовому розгляді певних справ; визнання рішень або процесуальних дій, здійснених іноземними судами; видачі (екстрадиції) осіб; передачі матеріалів певних проваджень тощо. Україною укладено понад 100 таких договорів:

- *Договір між Україною та Республікою Індія про взаємну правову допомогу в кримінальних справах;*
- *Договір між Україною та Арабською Республікою Єгипет про взаємну правову допомогу в кримінальних справах;*
- *Договір між Україною та Республікою Панама про видачу правопорушників;*
- *Договір між Україною та Китайською Народною Республікою про правову допомогу у цивільних та кримінальних справах;*
- *Договір між Україною та Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних та кримінальних справах та ін.*

Відомчі договори і угоди, які укладаються ВС від імені судової системи України з компетентними органами іноземних держав або міжнародних організацій (всього 19). Не мають юридичної сили міжнародних договорів, проте є важливими у контексті міжнародного співробітництва судової влади:

- *Угода про співробітництво між ВСУ та Верховним Народним Судом КНР;*
- *Угода про взаєморозуміння: Договір про співробітництво між ВСУ та Касаційним Судом Французької Республіки;*
- *Протокол про наміри співробітництва та обміну правовою інформацією між ВСУ та Верховним Судом Литовської Республіки;*
- *Протокол про наміри співробітництва та обміну правовою інформацією між ВСУ та Верховним Судом Австрійської Республіки;*
- *Протокол про наміри співробітництва та обміну правовою інформацією між ВСУ та Верховним Судом Республіки Польща;*
- *Протокол про наміри співробітництва та обміну правовою інформацією між ВСУ та Верховним Судом Грузії;*
- *Протокол про наміри співробітництва та обміну правовою інформацією між ВСУ та Верховним Судом Словачької Республіки;*
- *Угода про взаємне співробітництво та обмін правовою інформацією між ВСУ та Економічним судом СНД та ін.*

Схема 10. Законодавчі акти України як джерела судового права

Згідно з п. 14 ч. 1 ст. 92 Конституції України «виключно законами визначаються судоустрій, судочинство, статус суддів, засади судової експертизи, організація і діяльність прокуратури, органів дізнання і слідства, нотаріату, органів і установ виконання покарань; основи організації та діяльності адвокатури». Це свідчить про важливість правовідносин, що складаються у судово-правовій сфері

Законодавчі акти України

До джерел судового права в широкому розумінні можна віднести будь-який закон, в якому принаймні згадується поняття «суд» або регламентуються суміжні із цим правовідносини

Існують проекти Кодексу судової влади, який би комплексно регламентував питання статусу суддів, судоустрою та судочинства в Україні. Його прийняття заклало б міцний фундамент судового права в Україні

ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»
від 02.06.2016

Визначає організацію судової влади та здійснення правосуддя в Україні: засади організації судової влади, питання системи судів загальної юрисдикції, статусу суддів, організаційного забезпечення судів тощо (до 2010 р. судоустрій України та статус суддів регулювалися окремими законами). Складається із 12 розд. та 160 ст.

ЗУ «Про Конституційний Суд України»
від 16.10.1996

Комплексно регулює організацію і діяльність КСУ, поєднуючи норми матеріального й процесуального судового права. Визначає основи конституційного судоустрою: статус, завдання та принципи діяльності КСУ, його повноваження, склад, статус суддів КСУ, а також регламентує конституційне провадження

ЗУ «Про Вищу раду правосуддя» від 21.12.2016

Визначає статус, повноваження, склад, організацію роботи і порядок діяльності ВРП як органу, що забезпечує функціонування судової влади, який замінив собою Вищу раду юстиції внаслідок Конституційної реформи щодо правосуддя 2016 р.

ЗУ «Про доступ до судових рішень»
від 22.12.2005

Визначає порядок доступу до судових рішень з метою забезпечення відкритості діяльності судів загальної юрисдикції, регулює питання ведення Єдиного державного реєстру судових рішень

ЗУ «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006

Регулює відносини, що виникають у зв'язку з обов'язком держави виконати рішення ЄСПЛ у справах проти України; з необхідністю усунення причин порушення Україною Конвенції та протоколів до неї; з впровадженням в українське судочинство європейських стандартів прав людини; зі створенням передумов для зменшення числа заяв до ЄСПЛ проти України

ЗУ «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» від 05.06.2012

Визначає особливості виконання деяких судових рішень, боржником за якими є держава, та встановлює додаткові державні гарантії у цій сфері

ЗУ «Про виконавче провадження» від 02.06.2016

Визначає засади, порядок та строки виконавчого провадження як завершальної стадії судового провадження, права і обов'язки учасників виконавчого провадження, роль суду у цій діяльності

ЗУ «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» від 02.06.2016

Визначає основи організації та діяльності з примусового виконання судових рішень і рішень інших органів (посадових осіб) органами державної виконавчої служби та приватними виконавцями, їхні завдання та правовий статус

КПК України

ГПК України

ЦПК України

КАС України

КУпАП

Регламентують процедуру розгляду судами кримінальних, цивільних, господарських та адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення. Визначають підсудність та предметну сферу, а також особливості реалізації принципів судової влади, суб'єктного складу судового розгляду, процесу доказування, інших аспектів процесуальної форми стосовно кожного окремого виду судочинства

Окремими законами оформлюється рішення про утворення або ліквідацію судів загальної юрисдикції

Схема 11. Підзаконні акти як джерела судового права

Це правові акти Президента України, ВРУ та КМУ, які приймаються на основі і на виконання законів

Підзаконні акти

Акти ВРУ

Постанови із організаційно-кадрових питань індивідуального характеру:

- про призначення на посади та звільнення з посад 1/3 складу КСУ;
- про призначення та звільнення двох членів ВРП

Внаслідок Конституційної реформи щодо правосуддя 2016 р. роль ВРУ та Президента у вирішенні питань судової влади була обмежена; деякі їх повноваження передані ВРП

Акти Президента

Укази й розпорядження із конкретних організаційно-кадрових питань індивідуального характеру:

- про призначення суддів на посади;
- про призначення та звільнення 2 членів ВРП;
- про призначення на посади та звільнення з посад третини складу КСУ

Акти КМУ

Регулюють деякі організаційні питання судової влади загального характеру. КМУ затверджує:

- Схему посадових окладів для державних службовців судів, органів та установ системи правосуддя;
- Порядок забезпечення суддів, які потребують поліпшення житлових умов, службовим житлом;
- Порядок виплати винагороди присяжним за час виконання ними обов'язків у суді

Акти Президента та Верховної Ради України з питань судово-правової реформи

Концепція судово-правової реформи в Україні від 28.04.1992, затв. постановою ВРУ. Ставила на меті перебудову судової системи, створення нового законодавства, вдосконалення форм судочинства. Основні завдання: гарантувати самостійність і незалежність судових органів від впливу інших гілок влади; реалізувати демократичні ідеї правосуддя, вироблені світовою практикою і наукою; створити систему законодавства про судюстрой, яке б забезпечило незалежність судової влади; здійснити спеціалізацію судів; максимально наблизити суди до населення; гарантувати право громадянина на розгляд його справи компетентним, незалежним і неупередженим судом. Передбачала 3 етапи реформи, проте не була реалізована у повному обсязі

Концепція вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, схвалена Указом Президента України від 10.05.2006. Мала на меті забезпечення становлення в Україні судівництва як єдиної системи судового устрою та судочинства, що функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і гарантує право особи на справедливий суд. Основні завдання: забезпечення доступного та справедливого судочинства, прозорості в діяльності судів, оптимізації системи судів загальної юрисдикції; посилення гарантій незалежності суддів; якісне підвищення фахового рівня суддівського корпусу; підвищення статусу суддів у суспільстві; істотне поліпшення умов професійної діяльності суддів; радикальне поліпшення стану виконання судових рішень; створення можливостей для розвитку альтернативних (позасудових) способів розв'язання спорів. Передбачала реформування судової влади і суміжних інститутів на період до 2016 р., проте досі не була виконана повністю

Концепція реформування кримінальної юстиції України, затв. Указом Президента України від 08.04.2008. Метою було підвищення ефективності кримінальної юстиції для забезпечення прав і свобод людини. Основні завдання: гуманізація кримінального законодавства; удосконалення кримінальних процесуальних норм і суміжного законодавства, в т. ч. з урахуванням світового досвіду; перебудова організаційно-функціональної структури кримінальної юстиції; реформування процедури досудового розслідування; забезпечення ефективності кримінального судочинства; створення умов для гуманізації сфери виконання кримінальних покарань; розширення застосування відновних процедур і примирення. Була реалізована лише частково – при прийнятті КПК України від 2012 р.

Концепція розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні, затв. Указом Президента України від 24.05.2011. Метою була побудова в Україні повноцінної системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх, спроможної забезпечити законність, обґрунтованість та ефективність кожного рішення щодо дитини, яка потрапила у конфлікт із законом, пов'язаного із її перевихованням та дальшою соціальною підтримкою. Цілі: забезпечити ефективне правосуддя щодо неповнолітніх, які вчинили правопорушення, з урахуванням вікових, соціально-психологічних, психофізичних та інших особливостей розвитку та сприяти розвитку відновного правосуддя

Стратегія реформування судюстрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, схвалена Указом Президента від 20.05.2015. Метою є визначення пріоритетів реформування системи судюстрою, судочинства та суміжних правових інститутів задля практичної реалізації принципу верховенства права та забезпечення функціонування судової влади, що відповідає суспільним очікуванням щодо незалежного та справедливого суду, а також європейським цінностям та стандартам захисту прав людини. Завдання: визначення напрямів, заходів та етапів реформування судюстрою, судочинства та суміжних правових інститутів; забезпечення належного рівня координації та стратегічного планування процесу реформування; визначення орієнтирів для розроблення відповідного плану дій; підвищення ступеня довіри суспільства до органів судової влади та суміжних правових інститутів. Знаходиться в процесі реалізації